

Václav Umlauf: Hejdánek opět v Brně [1989]

Tentokrát na tři dny (2.-4. 2.), se třemi přednáškovými večery. Pokusím se shrnout páteční přednášku „Smysl dějin a smysl v dějinách“. V sobotu následovalo mistrovo explozé vlastního pojetí filosofie, jemuž, jak se obávám, zatím rozumí jen on sám.

Zakladatel dnes už slavných pondělků navázal na diskuzi o smyslu českých dějin a filosoficky ji tematizoval: „Je možný logos (smysl) dějin?“ Otázka nás přenáší do světa řeckého myšlení, kde musíme nejprve začít u pojmu FYSIS. S odvoláním na kořeny slova (rodit se, růst) a na Herakleita mají FYSIS jen vnitřně integrovaná jsoucna: zrodí se, rostou, zanikají. Růst znamená organickou integraci, tedy sjednocovací působení logu. Bez něj by se svět stal jen hromadou vnitřně nesourodých věcí. Právě LOGOS je odpovědný za živou jednotu tím, že vybaví (naprogramuje) jsoucno příslušné FYSIS. Tu však nemůžeme považovat za nějaký materiální substrát, základ, na němž se odehrává „život“, zinscenovaný logem. Ač nebyla řečena, v mysli mi zněla Patočkova sumace FYSIS předsokratiků jako prapohybu celku, jeho vznikání, zjevování a zanikání. Zde pan doktor trpce lál eleatům (Parmenides, Herakleitos), že za jsoucí označili to, co jest beze změny, bez pohybu, čímž ukázali cestu metafyzickému myšlení. Filosofie se z něj nemůže dodneška vyprostit. Po krátké mezihře o logu uměleckého díla, který zprostředkuje divák, ne barevné skvrny na plátně nebo napsaná partitura, přišla na pořad otázka dějin.

Bez působení logu by také byly jen hromadou nesouvislých faktů. Logos je však neintegruje pomocí FYSIS; celkem pohybu jsou lidé v dialogu, protože každý nějak rozumí tomu, co se děje (nejen historici). Dia-log, zprostředkování smyslu (logu) se děje pouze v našem vědomí: proto nejsou dějiny vyjevováním předem daného smyslu (Hegel, Marx) a jsou dějinami jedině tehdy, jestliže lidé dějinně myslí a jednají. Právě Řekové pochopili, že v dialogu se společně nazírá pravda jako ALETHEIA, odkrytost. I dějiny se mohou stát místem zjevení pravdy, zpřítomňované lidmi, kteří uměli správně odpovědět na výzvu dané chvíle (adaptován anglický historik A. Toynbee). Zde se vynořuje základní problém: jak nás může pravda oslovit? Její hlas je tichý, představuje se jako vrtošivá dáma, má své období skrytosti, mlčení. Musíme být schopni nejprve zaslechnout, uslyšet, pak jí porozumět a podle ní jednat. Právě v dialogu se učíme naslouchat, osvojujeme si pohotovost vycítiti pravdu. Setkat se s ní však můžeme jen v reflexi. V re-flexó, ohybu myšlení od sebe a zpět k sobě (bere za předmět samo sebe) je nejzajímavější prostřední moment odstoupením a novým přístupem k sobě. Necháváme se „za sebou“, jsme vychýleni z aktuální jsoucnosti do budoucnosti, mimo sebe (EX-TASIS). V tomto okamžiku, kdy jsme zbaveni nás samých, připraveni otevřít se novému, jež k nám

svobodně přichází, nás může pravda oslovit, motivovat k činu, vnitřně proměnit.

Shrňme: dějiny samy o sobě jsou beze smyslu, logos dějin se zjevuje jen v logu lidí, kteří v dějinách jednají smysluplně, tedy podle pravdy. Byli lépe než jiní připraveni odpovědět na výzvu určité situace a udělali to. Najdou se i doby, kdy pravda mlčí (zkušenost Izraele i všech opravdových umělců), ať už v rachotu prázdných slov, nebo proto, že se jí nenaslouchá. Logos není v naší moci: od nás vyžaduje otevřenost, připravenost, bdění. Jedině pak je možné uslyšet hlas pravdy, zde rozuměj smysl přítomné dějinné chvíle; je suverénní, na nás nezávislý, promlouvá k nám skrze dějiny.

Diskutovat bylo o čem. Mistr potvrdil mé podezření, že místy slyším zakukleného Jasperse; v mnohém se u něj inspiroval. Chceme ovšem začít tam, kde Jaspers skončil. Bohatost a vnitřní síla filosofického nazírání opravňuje k naději, že jen co se ve filosofii naučíme pracovat s nepředmětnými intencemi, transcendentno už nebude mluvit jen řečí šifer. Vůči Mezníkovi Hejdánek jasně rozlišil dějiny a pouhou časovou posloupnost dějů. Dějinné myšlení vzniklo až ve starém Izraeli, kdy se židé prostřednictvím prorocké interpretace Božího zjevení naučili odhalovat čas v jeho jedinečném smyslu. Začali vidět minulost jako minulost, ne jako přítomnost ztělesněnou opakováním archetypu (mytické zpřítomnění děje „*in illo tempore*“). Dějiny tvoří až vědomý postoj k času, jsou tedy neseny a udržovány lidskou aktivitou, vůlí žít v dějinách. Na minulosti pracujeme jako na stavebním kameni, tvoří součást naší živé přítomnosti, která se zároveň otevírá ve víře a v naději tomu novému, co přichází z budoucnosti (viz Rahnerovo pojetí Boha jako Absolutní budoucnosti).

Šabatova otázka po smyslu maďarského povstání a problém, jak reagovat na zjevování pravdy, donutily mistra k upřesnění: i samo čekání je aktivitou. Jsme však obklopeni světem věcí, strkáni sem a tam zmatenou dobou, proto i apel může být nepravý. Je třeba přesně rozlišit výzvu pravdy a výzvu doby: ta může být jen výzvou věcí, popř. výzvou lidí, kteří netlumočí pravdu, ale jen jednotlivé zájmy. Musíme tyto výzvy neustále prověřovat a oprávnit je u sebe jako pravé. Zde se už dá mluvit o určité přítomnosti pravdy. A nemluvíme-li, pak je třeba učit se od předchůdců, nechat se inspirovat jejich historickým příkladem.

Tolik alespoň k podstatnému. Nemohu ovšem zachytit jiskřivý Hejdánkův projev, z něhož mluvila láska a vášně k filosofii. Smetl z ní nánosy mechanicky přežvýkaných moudrostí, ukázal ji v jejím už dva tisíce let mladém kouzlu: jako svrchovaně důstojnou činnost ducha, namáhavé umění, jak se dobírat pravdy, ozařující svým světlem celou hlubinu naší existence veездеjším světě.